

This article deals with the characteristics of the knowledge component of the contents of the professional training of the specialists in the touristic field. The author conducts the social-philosophical analysis of the essence of social mobility and educationaltravel, and shows that the supporting function of education is most evident in the effectiveness increase of social mobility potential channels realization by means of the network of special educational establishments, the professionalization and certification of activity, educational qualifications and thresholds, the emphasis on self-education.

Key words: education, educational support, supporting function of education, social mobility, educationaltravel.

УДК 94:323.25]:001(477) «1980/1991»

Євгеній Павловський

(Київ)

ГОЛОД 1932-1933 РР. В УКРАЇНІ ТА ОФІЦІЙНА ІСТОРИКО-ГУМАНІТАРНА НАУКА В УРСР (1980-1991 РР.)

В статті висвітлено особливості реагування офіційної історико-партійної науки в УРСР на західну концепцію голодомору 1932-1933 рр. в Україні. Аналізується нетривалий історіографічний та археографічний поворот української радянської історіографії часів перебудови.

Ключові слова: історіографія, археографія, гуманітарна наука, голодомор, українська діаспора, холодна війна перебудова.

Тематика даної статті має дуже велике актуальне значення на сьогоднішній день, адже дослідження проблеми голодомору 1932-1993 рр. в Україні в радянській історичній науці було фактично під заборонаю та замовчувалося протягом багатьох років. Саме тому з проголошенням незалежності України розпочався процес історіографічного дослідження наукової проблематики голодомору в Україні. Цьому сприяло значною мірою зняття секретності з багатьох архівних та державних документів, що стосувалися голодомору. Сучасні дослідники отримали можливість доступу до раніше таємних партійно-державних архівних документів і таким чином можна з впевненістю сказати, що вивчення проблеми голодомору в сучасній історіографії України є дуже актуальним без перебільшень.

Історіографія вивчення проблеми голодомору в Україні була започаткована наприкінці існування СРСР та в перші роки незалежності України, коли історики отримували можливість доступу до раніше таємних колишніх радянських партійних архівів. Серед найбільш відомих українських дослідників голодомору слід відмітити С.Кульчицького, В.Марочка,

Ю.Шаповала та багатьох інших вчених які у своїх дослідженнях намагалися правдиво висвітлити події голодомору в Україні як страшної трагедії та геноциду українського народу. Крім вітчизняних істориків наукову проблематику голодомору висвітлювали представники української діаспори, а також американські дослідники, серед яких слід виділити праці Д.Мейса та Р.Конквеста. Саме завдяки їхнім дослідженням світ вперше отримав правдиву інформацію про страшну трагедію українського народу.

Метою даної статті є дослідити висвітлення проблеми голодомору 1932-1933 рр. в Україні в офіційній радянській історико-гуманітарній науці в УРСР у 80-90 рр. 20 століття. Ця наукова проблема довгі роки замовчувалася в радянській Україні та в СРСР в цілому, і лише з проголошенням незалежності України вона поступово стала набирати загальнодержавного статусу. Як відомо радянське керівництво категорично відмовлялося визнавати сам факт голодомору в Україні та відмовлялося від іноземної допомоги збоку західних країн. У 2013 році вшановувалася пам'ять всіх померлих під час голодомору 1932-1933 рр., відбувалися відповідні державні, меморіальні та наукові заходи. Одним із актуальних аспектів дослідження Великого Голоду є відображення цієї трагічної події у суспільній свідомості, ідейно-політичному житті, історичній пам'яті та науковій історіографії, що має безпосередню причетність до аналізу місця пам'яті про народну трагедію у свідомості громадян сучасної України, її впливу на партійно-ситуацію в державі та процеси формування української політичної нації. [9, 25 с.] В інтересах цілісного розуміння формування інтерпретацій голодомору початку 30 рр. окремого розгляду потребує вивчення висвітлення голоду 1932-1933 рр. офіційною радянською гуманітарною наукою з урахуванням особливостей її інституціонального та методологічного розвитку, місця в ідеологічній сфері буття радянського суспільства. Слід визнати, що багато в чому радянські історики стали активними учасниками ідейно-політичного протистояння із західною гуманітарною ідейно-науковою сферою. Упродовж радянського періоду історії України було вжито систематичних заходів із корегування історичної пам'яті народу в інтересах формування нової політичної спільноти-радянського народу. Цей процес носив складний суперечливий характер: поряд із штучним «забуванням» історичних подій та постатей національної історії, відбувалося стимулювання інтересу, закріплення в науковому та суспільному дискурсах, політиці пам'яті інших доленосних подій та визначних постатей в історії України.[14, 20с.] В основі

ж змістовних змін історичної пам'яті перебували процеси глибинних змін у соціальній структурі радянського суспільства, творення ідеократичної системи керування масовою свідомістю. У свою чергу фігури замовчення офіційної радянської історіографії та пропаганди використовувалися творцями стратегії і тактики психологічної війни проти СРСР, а введення проблеми Великого Голоду в контекст «холодної війни», перетворення її на «бойову» конструкцію інформаційного протиборства, у свою чергу виключало можливість діалогу між українськими радянськими та діаспорними гуманітаріями, а також перешкоджало висвітленню причин цієї трагедії і в середині радянського суспільства. [18,40 с.] В рамках академічних досліджень та наукового обслуговування ідеологічної політики та інформаційно-пропагандистського протистояння із Заходом в УРСР було створено розлогу літературу, в якій висвітлювалися такі специфічні аспекти буття політичного середовища української діаспори, як історія та практика діяльності націоналістичних об'єднань та інших партійно-політичних осередків еміграції, їх співробітництво із державними колами та спеціальними службами західних держав на тлі «холодної війни», особливості стосунків між різними політичними угрупованнями діаспори із наголосом на їх конфліктному характері, діяльність УГКЦ, діяльність українознавчих та радянологічних інституцій діаспори тощо.

До літератури та інших матеріалів із фондів спеціального зберігання отримав доступ незначний контингент істориків-перевірені спеціалісти. Закритість та жорсткий політико-ідеологічний контроль, неможливість легітимно вдаватися до творчого синтезу надбань зарубіжної історіографії та гуманітарних наук суттєво послаблювали інформаційний та методологічний рівень українських істориків.[16, 30с.] Проблематика протидії західним тлумаченням голоду 1932-1933 рр. в Україні вивчалася передусім науковцями провідного дослідницького підрозділу з історії КПРС та Компартії України- секторі історії партії при Інституті історії партії при ЦК КПУ. Розглянемо порушення проблеми голоду 1932-1933 рр. цим дослідницьким підрозділом саме в період масштабної громадсько-політичної та інформаційно-пропагандистської кампанії на Заході, присвяченій 50 річниці трагедії. На той час у секторі працювало (завідувач Л.Нагорна) 15 співробітників, з них 4 доктори та 7 кандидатів наук, зусиллями яких за звітний період було підготовлено та видано 19 книг, 8 планових монографій та збірник документів[16, 47с.]. Зрозуміло, що підрозділ серйозно поступався

за кадровими можливостями закордонним профільним дослідницьким центрам, інтегрованим у систему психологічного міжблокового протиборства.

У згаданий період, тобто у першій половині 80 рр. в УРСР створили новий науковий напрям, який мав би комплексно досліджувати проблеми критики ідеології та політики сучасного антикомунізму. До змісту досліджень за цим напрямом, йшлося у звіті, віднесли розробку методологічних основ критики реакційних ідеологічних течій, викриття концептуальних основ радянологів, комплексний аналіз перекручень основних напрямків політики КПРС на сучасному етапі[17, 45с.]. Зусилля науковців сектору в цьому напрямі передусім Нагорної, Гальського, Савельєва та Шаповала зосереджувалися в першу чергу, навколо розробки методологічних основ критики буржуазних та буржуазно-націоналістичних перекручень історії КПРС та радянського суспільства, а також підготовки наукової продукції з ідейно-наукового протистояння концепціям та працям радянологів, в яких із власних позицій висвітлювалися конкретні напрямки політики КПРС та етноконфесійних стосунків в СРСР. Чималу роботу, виходячи із можливостей сектора було проведено щодо забезпечення контрпропагандистської роботи шляхом підготовки аналітичних матеріалів для зацікавлених підрозділів ЦК КПУ. Підготовлені сектором аналітичні записки та довідки присвячувалися аналізу новітніх тенденцій радянологів, критиці буржуазних фальсифікацій системи інтернаціонального та патріотичного виховання. Особливий інтерес становлять наукові заходи з реагування на використання у психологічній війні проблеми Великого Голоду 1932-1933 рр. У 1984 році сектор підготував та спрямував до ЦК КПУ аналітичні довідки «Матеріал про продовольчі труднощі початку тридцятих років та вигадки буржуазної пропаганди», «Про книгу буржуазного націоналіста В.Гришка Український голокост», «Про нову наклепницьку кампанію з приводу організованого голоду в Україні». Провідним тогочасним заходом академічних установ навколо проблеми голоду 1932-1933 рр. можна вважати проведений на базі редакції «Українського історичного журналу» науковий круглий стіл «Історичний досвід КПРС зі здійснення ленінської аграрної політики та неспроможність її буржуазних фальсифікацій». Масштаби реагування на широку та енергійну кампанію на Заході з науково-організаційного та дослідницько-видавничого погляду виявилися непорівнянними. Хоча в низці монографічних праць присвячених

полемізуванню з радянологами та пропагандистами політичних центрів української еміграції, проблеми голодомору та поглядів на неї в західній історіографії та пропаганді обов'язково порушувалися, в цілому ця тема висвітлювалася радянськими вченими досить пасивно.

Твердження зарубіжних авторів подавалися у заретушованому вигляді, буквально натяками на їх зміст або у вигляді окремих цитат, препарованих добірок, висловлювань тощо. Змістовному обговоренню теми заважала головна ідеологізована концептуальна установка тогочасних офіційних істориків-контрпропагандистів, що слухняно виконували завдання вищого партійного керівництва-повне заперечення масштабного голоду 1932-1933 рр., величезних людських жертв та зв'язку між ними і форсованим запровадженням колгоспної системи господарювання та хлібозаготівель. Зрозуміло, що такі наукові публікації або побудовані на них інформаційні матеріали для зарубіжних ЗМІ навряд чи мали шанс бути успішними аби протистояти величезному масиву західних матеріалів та публічних акцій. Спроби радянської сторони вести дискусію (як правило заочну) із зарубіжними колегами по цеху та обслуговуванню інформаційно-пропагандистського протистояння своїх політичних кіл у теоретико-методологічній площині наражалися на невдачу хоча б тому, що зарубіжні автори зазвичай свідомо надавали своїм публікаціям характер «зброї» для руйнування офіційної ідеологічної сфери та легітимності державного ладу СРСР. З іншого боку, відкриті повідомлення про жахливі явища якими супроводжувалася колективізація в УРСР та інших регіонах СРСР, об'єктивно несли загрозу дискредитації певних базових конструкцій соціально-економічної системи, тоді, коли одним із офіційних завдань аграрної політики радянської держави стало максимальне зближення рівня життя міських та сільських мешканців. Для розуміння ступеня фахового володіння українськими радянським вченими матеріалом щодо історії колективізації, їх обізнаністю із зарубіжною історіографією цієї проблеми та концептуальними поглядами іноземних колег на голод 1932-1933 рр. показовою є рецензія від 2 липня 1984 року докторів історичних наук Л.Нагорної та С.Кульчицького на книгу Василя Гришка «Український холокост:1933», яку підготували на прохання посольства СРСР в Канаді та на доручення секретаря ЦК КПУ О.Капта.

Згадане видання, йшлося у листі посольства, активістами діаспори планується використовувати при вивченні теми штучного голоду в ряді шкіл

канадських міст Торонто та Вінніпег як навчальний посібник. У рецензії праця Гришка розглядалася у контексті політико-інформаційного протистояння двох соціальних систем та воєнно-політичних таборів. Як зазначали ці науковці, в 1963 році західні спецслужби вперше організували широкомасштабну кампанію навколо 30 річниці голодомору в Україні, в рамках якої і вийшла книга Гришка «Москва сльозам не вірить». Вдаючись до пропосографічного аналізу, рецензенти проаналізували чинники формування ідейних переконань та методики роботи автора, звернувши увагу на покарання його за антирадянську діяльність в роки незаконних репресій, співробітництво під час німецької окупації з окупаційними виданнями. На думку радянських науковців метою книги В.Гришка стало намагання знову підігріти створену на Заході легенду про організований голод в СРСР. Рецензенти вказували на маніпулятивний характер праці діаспорного автора. У ній, як зазначалося, подаються щоразу різні цифри померлих від голоду в Україні від 6 до 10 мільйонів осіб, причому історико-статистичні розрахунки не спиралися на першоджерела, а були запозичені з таких саме пропагандистсько забарвлених видань на кшталт двотомної книги «Чорні справи Кремля: біла книга». (1955 р.) Як вказували рецензенти, Гришко обчислював кількість репресованих у ході колективізації в Україні 1930-1932 рр. в 3-4 мільйони осіб, хоча насправді з республіки було вислано 60 тисяч сімей розкуркулених (близько 300 тисяч осіб), в цілому піддано розкуркуленню до 200 тисяч господарств. Рецензенти вказали на неспроможність методики підрахунків В.Гришка: 200 тисяч розкуркулених сімей він множить на 6 членів сім'ї (1,2 мільйонів осіб). Далі автор бере книгу Р.Медведева «Хай історія судить», де той побіжно та без обґрунтування пише, що на одного куркуля припадало 3-4 арештованих бідняка або середняка та виводить вказану вище цифру жертв репресій в Україні в період колективізації. У рецензії коливання чисельності етнічних українців пояснюється тим, що значні групи українців Донбасу, Казахстану, Дону, Кубані, Центрального чорноземного району з певних міркувань віднесли себе до етнічних росіян, чисельність яких у цей період зросла на 28 відсотків.

Впливали на демографічну ситуацію і процеси індустріалізації та урбанізації, внаслідок якої частка українців серед робітників зросла з 54,6 відсотків у 1926 р. до 65,8 відсотків у 1939 р. Науковці звернули увагу на те, що на початку 80 рр. перед тими, хто забезпечував акції психологічної війни

проти СРСР було поставлене над завдання екстраполувати на радянську дійсність формулу геноциду. Крім того, тоді ж з'являється і лінія на проголошення тотожності комуністичного тоталітаризму та гітлеризму. Рецензенти сформували певні тези пропаганди навколо проблеми голодомору. Твердження про те, що геноцид іманентно закладений в самій теорії марксизму-ленінізму, в його генетичній анти селянській спрямованості, а також був обумовлений прагненням придушити українське селянство як загрозу Москві. Догма про те, що радянський геноцид був спрямований проти українців як нації, а його досвід ліг в основу гітлерівського геноциду. Настанова про те, що колективізація - це ліквідація селянського господарства як соціальної бази української нації. По суті радянські дослідники констатували розробку та введення у науковий та інформаційно-психологічний обіг комплексу взаємопов'язаних настанов, які експлуатуючи трагедію голоду 1932-1933 рр. використовували його як своєрідний базис для формування виразно негативного ставлення до радянської держави як такої, підрив масової суспільно-політичної опори її легітимності, нівелювання поняття про агресора та жертви агресора у Другій світовій війні для дискредитації СРСР як одного з переможців та законного спадкоємця міжнародно-правових наслідків розгрому нацизму тощо. Українські радянські гуманітарії у згаданому документі сформулювали пакет тез, на яких базувалися закордонні дослідження та інформаційно-пропагандистські матеріали навколо голодомору в Україні.

- твердження про те, що українське селянство чинило найбільший опір колективізації, через що його спіткали найбільш жорстокі покарання Кремля;

- Москва як покарання реквізувала хліб, експортувала його та створила штучний голод;

- марксизм принципово ворожий селянству, прагне до постійної громадянської війни на селі.

Діяльність офіційної історичної науки в УРСР з вивчення теми голодомору значно активізувалася під час перебудови завдяки ухваленню ЦК КПУ низки рішень. Як зазначалося у звіті про діяльність в 1990 році Інституту політичних досліджень, проблема причин та наслідків голоду не тільки практично не вивчена у вітчизняній історіографії, але й нерідко слугує предметом політичних спекуляцій антикомуністичного характеру.

Підсумовуючи все вищесказане можна сказати, що на рубежі 80-90 рр. відбувається «заполонення» ідеологічного, методологічного та

історіографічного простору УРСР уявленнями про голодомор з тими концептуальними властивостями, які сприяли трактуванню цього історичного явища у зарубіжному ідейно-політичному, історіографічному та пропагандистському середовищі. Вже на Міжнародному симпозиумі «Голодомор1933р.», що відбувався в Києві 5-7 вересня 1990 року став відчутним перехід до нової схеми інтерпретації подій 1932-1933 рр., оскільки його учасники, кваліфікували голод як геноцид українського народу. Звертає також на себе увагу, що судження українських радянських вчених періоду «пізньої перебудови» тяжіли до виваженості та збалансованості, були вже позбавленні «фігури замовчення» навколо драми Великого Голоду. Поряд із публікацією раніше секретних документів започатковується археографія проблеми. Поступово українські науковці отримують більше можливостей для вивчення теми голодомору.

Джерела та література

1. Голодомор 1932-1933 рр. в Україні / Збірник документів СБУ. –Київ, 2005. – 472 с.
2. Лук'яненко Л. Нюрберг-2. – Київ, 2001. –114 с.
3. Конквест Р. Жнива скорботи / Радянська колективізація та голодомор. – Київ,1993. – 284 с.
4. Гришко В. Москва сльозам не вірить. – Київ, 2003. – 242 с.
5. Вакулишин С.М. Голодова катастрофа в Києві / Київ:2005. – 80 с.
6. Листівка до українських селян / Архівні документи СБУ. – Київ, 2008. – С. 100-103.
7. Постанова Політбюро ЦК ВКП (б) про понадпланові хлібозаготівлі / Збірник документів Інституту історії України. – Київ, 2008. – С. 67.
8. Постанова ЦК ВКП (б) про хлібозаготівлі / Документи СБУ. – Київ, 2004. – С. 90-95.
9. Шаповал, Ю. І. Сучасний стан дослідження політичного терору в Україні у 20-50-ті роки / Ю. І. Шаповал; Ю. І Шаповал. - С .9-12
10. Клименко Ф. Голодомор. Реквієм на відстані часу. – Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2007. – 144 с.
11. Гриневич, Л. Хроніка колективізації та голодомору в Україні 1927-1933. Т. 1 : Початок надзвичайних заходів. Голод 1928-1929 років. Кн. 2 / Л. Гриневич. – К. : Критика, 2012. – 677 с.
12. Василенко В. Голодомор 1932-1933 рр. в Україні як злочин геноциду / правова оцінка. – Київ,2009. – 48 с.
13. Марочко В.І. Голодомор 1932-1933 рр. в Україні / хроніка. Київ, 2008. – 49 с.
14. Кардаш П. Злочин. – Київ,2005. – С. 69-78.
15. Воля О. Мор / Книга буття України. – Київ, 2002. – 1152 с.

16. Старів С. Страта голодом [Текст]: пер. з англ. / С. Старів; за ред. Р.Доценка. – К.: Просвіта, 2002. – 272 с.
17. Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів / Кер. кол. упоряд. р. Я. Пиріг. – К.: Політвидав України, 1990. – 605 с.
18. Сергійчук, В.І. Як нас морили голодом /Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Центр українознавства. – Київ,1977 – 80 с.
19. Глушаниця П. Війна без пострілів. – Київ,2004. – С 56-66.
20. 33-й: Голод: Народна Книга-Меморіал / Упор. Коваленко Л. Б. – К., 1991. – 584 с.

Аннотація

В статье Освещение особенности реагирования официальной историко-партийной науки в СССР на западную концепцию голодомора 1932-1933 гг. В Украине. Анализируется непродолжительное историографический и археографический поворот украинской советской историографии времен перестройки.

Ключевые слова: историография, археография, гуманитарная наука, голодомор, украинская диаспора, холодная война, перестройка.

Annotation

The article features coverage of historical and official response of the party of science in the USSR to the western concept of the famine of 1932-1933. Ukraine. We analyze short and Archaeological twist historiographic Ukrainian historiography perestroika.

Key words: historiography, arkheografiya, golodomor, Ukrainian diaspora, cold war, rereccting.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Стоян Т.А. , Сушко О.О. Кримська автономія як майданчик з апробації заходів з коренізації у міжвоєнний період

[Рец. на кн.]: Кондратюк Г.М. Національна політика в Кримській АРСР у 20-30 роках ХХ століття: монографія / Г.М.Кондратюк. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 252 с.

Сучасна Україна є багатонаціональною державою з одним з найбільших в Європі показників поліетнічності. Саме тому питання стратегії й тактики національної політики належать до пріоритетів державного будівництва. Пошук дієвих інструментів вирішення етнічних запитів сучасності вимагає звернення до досвіду нашого історичного минулого, зокрема, до одного з найважливіших періодів радянської етнополітики – коренізації 1920-1930-х років. Унікальним дослідним майданчиком з